

پویایی و شکوفایی و سعادت‌مندی مسلمین از منظر قرآن کریم

■ سیدحسین حر ■ مدرس دانشگاه آزاد اسلامی خمینی شهر

■ چکیده:

در این اجمال با استناد به آخرین آیه سوره آل عمران ، عوامل فلاح و رستگاری مسلمین ، اعم از صبر و استقامت در مقابل مشکلات و هوسهای نفسانی از یکسو و شکیبایی و پایداری در برابر دشمنان اسلام از دومی سو و همچنین جهاد و مراقبت از مرزهای مسلمین از سوم سو و نقش مهم تقوا و پرهیزکاری در عزت و سربلندی و سعادت‌مندی مسلمین از چهارم سو را ، برمی‌رسیم.

کلید واژه : صبر ، استقامت ، مسلمانان ، پرهیزکاری ، جهاد ، سعادت‌مندی

■ مقدمه:

توجه و به کار بستن دستورات الهی ضامن سعادت‌مندی مسلمین در همه ابعاد اعم از فردی ، اجتماعی ، فرهنگی ، سیاسی و اقتصادی است ، که در شرایط مختلف باید به آن توجه تام داشته باشند در حقیقت اجرای دقیق این دستورات باعث رشد و ارتقای مادی و معنوی مسلمانان شده و عدم اجرای آن اسباب سرشکستگی و حقارت و ذلت آنان را مهیا می‌نماید . در راستای همین مسأله خداوند حکیم در آخرین آیه سوره آل عمران یک برنامه ی جامع چهار ماده ای را برای جمیع مسلمانان ارائه نموده که شامل صبر و استقامت هم از جهت فردی و هم در مقابل دشمنان و حفاظت از مرزهای مسلمین و از همه مهمتر بکارگیری تقوای الهی در امور مختلف را مورد تأکید قرار داده است. در این مقاله نقش هر یک از این عوامل چهارگانه را با استناد به قرآن و احادیث حضرات معصومین (علیهم‌السلام) و تفاسیر مختلف مورد بررسی قرار داده و در پایان به نتایج و آثار مترتب تربیتی و اخلاقی آن ، برای آحاد مسلمین ، اشاره می‌نمائیم.

■ دستورات جامع چهار ماده ای برای عموم مسلمانان:

«یا ایها الذین امنوا اصبروا و صابروا و رابطوا و اتقوا الله لعلکم تفلحون» (۱)

ای کسانی که ایمان آورده اید (در برابر مشکلات و هوسها) استقامت کنید و در برابر دشمنان (نیز) استقامت بخرج دهید و از مرزهای خود ، مراقبت بعمل آورید و از خدا بپرهیزید شاید رستگار شوید .
۱ - «اصبروا» : اولین برنامه که ضامن سربلندی و پیروزی مسلمین است همان استقامت و صبر و ایستادگی در برابر حوادث است ، که در حقیقت ریشه ی اصلی هرگونه پیروزی مادی و معنوی را تشکیل می‌دهد. (۲) صبر هم شامل صبر بر شدائد است و هم شامل صبر در اطاعت خدا ، و همچنین صبر بر ترک معصیت. (۳) یا عبارتی در مرحله اول در برابر ناگواری های شخصی و هوسها صبر کنید. (۴)
با توجه به اینکه صبر و شکیبایی رمز و راز موفقیت و سعادت‌مندی انسان‌ها است و در شکوفایی عقل‌ها

و استعدادها و رشد آنها و همچنین قرار گرفتن در مسیر صحیح زندگی و یا به عبارتی صراط مستقیم ، بسیار مفید و مؤثر است ، برای تبیین بیشتر آن پاره ای از احادیث حضرات معصومین (علیهم السّلام) را یادآور می شویم.

رسول خدا (ص) می فرماید : «تأنی در کارها از خداست و شتاب زدگی از شیطان» (۵) امام علی (ع) فرمود : «ایمان بر چهار پایه استوار است : صبر ، یقین ، عدل و جهاد . و صبر نیز بر چهار پایه استوار است : شوق ، هراس ، زهد و انتظار» (۶).

پیامبر اعظم (ص) می فرماید : «صبر مایه ی خشنودی است» (۷) و باز فرمود : «تأنی در همه چیز نیکو ، جز در کار آخرت» (۸).

امام علی (ع) فرمود : «صبر کمک کارترین نیروهاست در برابر روزگار» (۹) و نیز فرمود : «ایمان عبارت است از صبر در بلا و گرفتاری و شکر در وسعت و فراخی» (۱۰) امام سجّاد (ع) فرمود : «شکیبایی نسبت به ایمان همچون سرنسبت به بدن است ، و هر که صبر ندارد ، ایمان ندارد» (۱۱) امام باقر (ع) فرمود : «صبر دو گونه است ، صبر بر بلا که خوب و نیکو است ، ولی بهترین این دو صبر پرهیز از محرّمات است» (۱۲) رسول خدا (ص) می فرماید : «ایمان دو نیمه است یکی صبر و دیگری شکر» (۱۳)

با توجه به آنچه پیرامون دستور قرآنی «صبر» به مسلمین و احادیث متعددی که در این خصوص از حضرات معصومین (علیهم السّلام) به ما رسیده ، مسائلی در ذهن متبادر می شود که به قرار ذیل است :

۱ - یکی از ارکان مهم ایمان که زمینه ی رسیدن به کمالات است «صبر و شکیبایی و استقامت» می باشد.
۲ - صبر و شکیبایی را بایستی در تمام مراحل زندگیمان وارد نموده و پیوسته به یاد خدا باشیم و از او استمداد بگیریم.

۳ - رسیدن انسانها به سعادت واقعی و یا عبارتی تقرّب یافتن به حضرت حق که هدف نهایی از خلقت انسان است، بدون مجاهدت و شکیبایی و استقامت میسر نمی گردد. پس راز و رمز سعادت مندی و خوشبختی در صبوری و استقامت است.

۴ - صبر و استقامت چه در مرحله ی فردی و چه در مراحل اجتماعی ، در حقیقت میوه ی درخت ایمان است و این دو همراه با ایمان لازم و ملزوم یکدیگرند.

۵ - عدم صبر و استقامت مساوی با عدم ایمان واقعی و یا به عبارتی ضعف ایمان است.

۲ - وصابروا : لفظ صابروا از باب مفاعله برای این است که بین طرفین و دو نفر است (۱۴) یعنی صبر و استقامت در برابر صبر و استقامت دیگران است. بنابراین قرآن نخست به افراد باایمان دستور استقامت میدهد (که هرگونه جهاد با نفس و مشکلات زندگی را شامل می شود) و در مرحله دوم دستور به استقامت در برابر دشمن میدهد ، و این خود میرساند که تا ملتی در جهاد با نفس و اصلاح نقاط ضعف درونی پیروز نشود ، پیروزی او بر دشمن ممکن نیست . همچنین از این دستور (صابروا) استفاده می شود. که هر قدر دشمن بر استقامت خود بیفزاید ما نیز باید بر پایداری و استقامت خود بیفزاییم (۱۵). در همین راستا در قرآن کریم چنین آمده است : «ای کسانی که ایمان آورده اید هنگامی که با گروهی (در میدان نبرد) روبرو می شوید ثابت قدم باشید و خدا را فراوان یاد کنید تا رستگار شوید» (۱۶).

درباره اهمیت جهاد و مقابله با دشمنان خدا و اسلام و صبر و استقامت در برابر آنان ، احادیث و روایات فراوانی در متون و کتب حدیثی آمده است که برای تبیین بیشتر به تعدادی از آنها اشاره می نمایم. رسول خدا (ص) می فرماید : «بهترین عمل مؤمن ، جهاد در راه خداست» (۱۷) و نیز فرمود : «بهشت زیر سایه

شمشیرهاست» (۱۸). و باز فرمود: «مؤمن با شمشیر و زبان خود جهاد می کند» (۱۹) و همچنین فرمود: «جهاد کنید تا سالم باشید و بی نیاز شوید» (۲۰) و نیز فرمود: «بهشت را دری است که آن را «در مجاهدین» گویند و در حالی که مردم در جایگاه حسابرسی هستند آن در گشوده باشد و جهادگران در حالی که شمشیرهایشان را به خود آویخته اند و فرشتگان به آنان خوشامد می گویند به سوی آن در، گام سپارند...» (۲۱) امام علی (ع) می فرماید: «جهاد ستون دین و راه روشن نیکبختان است» (۲۲) با توجه به آنچه پیرامون دومین دستور الهی «صابروا» گفته شد نکاتی در ذهن متبادر می شود که به قرار ذیل است:

۱ - پرواضح است که ملتی که مسیر و برنامه زندگی خود را براساس دستورات الهی و اسلام بنیان گذاشت و پیوسته در انتشار آئین اسلام گام برداشت، منافع عده ای از ملاء و مترفین و طاغوتها بخطر افتاده و می کوشند به انتحاء مختلف جلو حرکت و پویایی اسلام و آن ملت را مسدود نموده و از طرق مختلف چه از طریق نبرد نظامی و چه از راه تهاجمات فرهنگی و یا تحریم اقتصادی، ضربه وارد نموده و حتی عوامل نابودی آن را مهیا نمایند.

۲ - مسلمانان برای رهایی از ستم ظالمان و مستکبران عالم و استثمارگران و ابر قدرتها، نیاز به همکاری و شکیبایی و استقامت بیشتری دارند و نباید تنها به حرف زدن و محکوم کردن لفظی جنایات طاغوتها و ابر قدرتها اکتفا کنند، بلکه در صفحه عمل نیز باید آماده پیکار باشند.

۳ - بی تفاوتی برخی از مسلمانان از یکسو و بی توجهی و بی کفایتی دولتمردان آنان زمینه تسلط استثمارگران و حضور آنان در ملل جهان سوم بویژه ملل اسلامی را فراهم نموده است. حضرت امام خمینی در وصیتنامه سیاسی الهی خود خطاب به ملت‌های اسلامی چنین فرمودند: «و اما به ملت‌های اسلامی توصیه می‌کنم از حکومت جمهوری اسلامی و از ملت مجاهد ایران الگو بگیرید و حکومت‌های جائر خود را در صورتی که به خواست ملت‌ها که خواست ملت ایران است، سرفروند نیاورند، با تمام قدرت به جای خود بنشانید که مایه‌ی بدبختی مسلمانان حکومت‌های وابسته‌ی شرق و غرب می باشند» (۲۳)

۳ - روابط و ارتباط به معنای پیوند است، بنابراین ارتباط، دلالت بر لزوم پیوند و ارتباط بین افراد جامعه ایمانی دارد، که از لوازم آن هماهنگی با یکدیگر است. حراست و پاسداری از حدود و ثغور وطن اسلامی وظیفه همگانی مؤمنان است. ارتباط در معنای اصطلاحی آن، مرزبانی و حفظ ثغور نیز گفته شده است. (۲۴) ارتباط علاوه بر حفظ مرزهای جغرافیایی از هجوم دشمن، حفظ مرزهای اعتقادی و فکری، از طریق مباحثات علمی و حفظ مرز دلها، از هجوم وسوسه‌ها را نیز دربردارد. (۲۵) شایان ذکر است که جمله ارتباط (از ماده «رباط» گرفته شده و آن در اصل به معنی بستن و مراقبت دائم از مرزها و سرحدات کشورهای اسلامی می‌دهد، تا هرگز گرفتار حملات غافلگیرانه دشمن نشوند. و نیز به آنها دستور آماده باشد و مراقبت همیشگی در برابر حملات شیطان و هوسهای سرکش می‌دهد، تا غافلگیر نگردند» (۲۶) در بعضی از روایات از امام علی (ع) این جمله، به مواظبت و انتظار نمازها یکی بعد از دیگری تفسیر شده است. (۲۷) زیرا کسی که با این عبادت مستمر و بی درپی دل و جان خود را بیدار می‌دارد همچون سربازی است که در برابر دشمن حالت آماده باش به خود گرفته است. با توجه به آنچه گفته شد «مرباطه» معنی وسیعی دارد که هرگونه آمادگی برای دفاع از خود و جامعه‌ی اسلامی

را شامل می‌شود. (۳۸) در بعضی از روایات به علما و دانشمندان نیز «مرباط» گفته شده است. این بخاطر آن است که آنها نگهبانان عقائد و فرهنگ اسلامند. در حالی که مرز داران حافظ مرزهای جغرافیایی هستند، مسلماً ملتی که مرزهای عقیده ای و فرهنگی او، مورد حملات دشمن قرار گیرد و نتواند بخوبی از آن دفاع کند در مدت کوتاهی از نظر سیاسی و نظامی نیز شکست خواهد خورد. (۳۹)

با توجه به آنچه پیرامون «مرباطه» گفته شد، نکاتی در ذهن متبادر می‌شود، حفظ مرزهای جغرافیایی مسلمین از یکسو دربردارنده تثبیت موقعیت آنان و از دومی سو بیانگر اقتدار و توانمندی بالای آنان و از سوم سو ایجاد امنیت اجتماعی و سیاسی و از چهارم سو اتحاد و انسجام بیشتر ملت برای جلوگیری از تهاجم دشمنان را و از سوی پنجم شکوفایی استعدادها و نوآوری ها و خلاقیت و ابتکار به ارمغان می‌آورد و بالاخره از سوی آخر مرزهای اعتقادی و فکری مسلمین نیز محفوظ می‌ماند. در همین راستا حضرت امام سجاد (ع) چنین می‌فرماید: «بارالها! بر محمد و آل او درود فرست، و سوگند به عزت که مرزهای مسلمانان را حفظ کن، و محافظین مرزها را به نیروی خود تأیید فرما و عطایای ایشان را از توانگری خود سرشار ساز.» (۴۰)

۴ — و اتقوا الله: یعنی از مخالفت اوامر خدا بترسید تا با نعمتهای جاویدان رستگاری یابید و نیز گفته اند از عذاب خدا بترسید به اینکه اوامرش را انجام دهید و از نواهیش بپرهیزید تا پیروز و رستگار شوید با رسیدن به آرزوهای ابدی و این است حقیقت فلاح. (۴۱)

آخرین دستوری که همچون چتری بر همه دستورهای سابق سایه می‌افکند، دستور به پرهیزکاری است و استقامت و مصابره و مرباطه، باید آمیخته با تقوی و پرهیزکاری باشد و از هرگونه خودخواهی و ریاکاری و اغراض شخصی به دور گردد. (۴۲)

یکی از باارزش ترین فضایل انسانی، که زمینه سعادت‌مندی و رستگاری را فراهم می‌نماید، اتصاف به تقوا و پرهیزکاری است. تقوا یعنی بازداشتن نفس خویش از انواع بدی ها و آلودگی ها و پیروی از دستورات الهی در تمام جهات زندگی. امام حسن مجتبی (ع) پیرامون ارزش و اهمیت تقوا چنین فرمود: «تقوا، درب هر توبه ای بوده و سرآغاز هر حکمتی می‌باشد و هر عملی با تقوا شرافت می‌یابد. و هر کس از پرهیزکاران که نجات یافته است به وسیله تقوا نجات یافته است.» (۴۳) امام سجاد (ع) فرمود: «هیچ بزرگواری جز به تقوا نیست...» (۴۴) و نیز فرمود: «اما حق نفست بر تو آن است که به تمام و کمال آن را در راه اطاعت خدا قرار دهی، پس ادانمایی به زبان و گوش و چشم و دست و پا و شکم و دامنت حقوقشان را، و در ادای حق آنها از خداوند کمک بجویی.» (۴۵) امام جواد (ع) فرمود: «کسی که از خدا روی گردان شود و به غیر او بپیوندد، خداوند او را به وی می‌سپارد.» (۴۶) امام حسن (ع) فرمود: «با پرهیزکاری، خدا ترس شوید و با فرمان برداری، به خداوند نزدیکی جوید.» (۴۷) رسول خدا (ص) فرمود: «از ترس خدا غافل مباش که سرچشمه نیکی‌هاست.» (۴۸) و نیز

فرمود: «بهترین توشه سفر حیات، تقوا است و بهترین صفات قلب، ایمان است.» (۴۹) امام صادق (ع) می‌فرمود: «تقوای خدا پیشه کنید و دین خود را با ورع نگهدارید.» (۵۰)

با توجه به آخرین دستور جامع الهی، در آخرین آیه سوره آل عمران نکاتی قابل ذکر است:

۱ — در سایه ی ایمان حقیقی، تقوای الهی بدست می‌آید که سرچشمه‌ی جمیع فضایل و نیکی‌هاست.

۲ — در نتیجه برخورداری از تقوای الهی، معرفت حاصل می‌گردد و در چنین شرایطی، انسان در ادامه راه حق تزلزلی به خود راه نمی‌دهد و اگر در این راه قطعه قطعه شود نیز همچنان بعد الهی اش باقی است.

۳- در مسیر صراط مستقیم که منتهی به تقوای الهی می گردد ، سختی ها و مشکلات همواره وجود دارد که مسلمانان باید با توکل به خداوند و استعانت جستن از مقام شامخ اهل بیت (علیهم السلام) مشکلات را برطرف و حل نمایند . در این زمینه امام رضا (ع) فرمود : «هرگاه سختی بر شما واقع شود ، به واسطه ما از خداوند عزوجل ، استعانت جویید.» (۳۱) حضرت فاطمه سلام الله علیها فرمود : «خداوند اطاعت و پیروی از ما اهل بیت را سبب برقراری نظم اجتماعی و رهبری ما را عامل وحدت و ایمنی از تفرقه قرار داده است.» (۳۲)

ابن عباس در تفسیر سخن خداوند : «یا ایها الذین آمنوا اصبروا و صابروا» گفت : یعنی بر محبت علی بن ابی طالب (ع) شکیبایی کنید . «واتقوا الله» یعنی در محبت علی بن ابی طالب (ع) و فرزندان او از خدا پروا کنید . (۳۳) نتیجه : از آنچه تاکنون پیرامون مقاله ی «بویایی و شکوفایی و سعادت‌مندی مسلمین از منظر قرآن کریم» گفته شد ، نتایج تربیتی و اخلاقی ذیل مرتب می گردد :

- ۱- اجرای دستورات الهی ضامن سعادت‌مندی و شکوفایی و نوآوری مسلمین است.
- ۲- اولین ابزار مهم رستگاری و فلاح مسلمین ، صبر و استقامت در برابر حوادث مختلف است.
- ۳- صبر و شکیبایی و استقامت ورزیدن ، رمز و راز و کلید موفقیت مسلمانان است.
- ۴- نتیجه ی استقامت ورزیدن در راه خداوند ، کسب رضای الهی بوده و مقدمه ای برای رسیدن به کمال است.
- ۵- صبر و شکیبایی و استقامت ، زمینه ای برای کسب معرفت است و همچنین مصمم تر شدن در ادامه هدف و مسیر صحیح زندگی و مبارزه با انواع مفسد و رذایل است.
- ۶- مسلمانان بایستی از نظر نیروی نظامی و دفاعی خود را مستحکم نموده و در مقابل دشمنان و توطئه های آنان استقامت نمایند.
- ۷- مسلمانان در تمام امور بایستی به یاد خداوند بوده و خدا را فرولان یاد کنند تا رستگار شوند.
- ۸- مسلمانان بایستی مرزهای اعتقادی و فکری خود را با تسک به دستورات خداوند و الگو قراردادن اهل بیت (علیهم السلام) از هجوم دشمنان و وسوسه های شیطانی محفوظ نگاهدارند.
- ۹- مسلمانان بایستی از مرزهای جغرافیایی خود برای جلوگیری از تهاجمات دشمنان ، پاسداری نمایند.
- ۱۰- بکارگیری تقوای الهی عامل شکوفایی و نوآوری و سعادت‌مندی مسلمین و سرچشمه ی فضایل و نیکی ها برای آنان است.

- ۱ . سوره آل عمران ، آیه ۲۰۰.
- ۲ . جمعی از نویسندگان ، تفسیر نمونه ، ج ۲ ، ص ۲۲۲.
- ۳ . طباطبایی ، ترجمه تفسیر المیزان ، ج ۴ ، ص ۱۲۲.
- ۴ . قرطبی ، تفسیر نور ، ج ۲ ، ص ۳۳۳.
- ۵ . مجلسی ، بحارالانوار ، ج ۶۸ ، ص ۱۲ ، حدیث ۱۲
- ۶ . دشتی ، ترجمه نهج البلاغه ، حکمت ۳۱ ، ص ۳۵۷.
- ۷ . نهج الفصاحه ، حدیث ۳۳۸ ص ۳۳۰.
- ۸ . همان منبع ، حدیث ۹۷۱ ص ۱۲۲.
- ۹ . رسولی محلاتی ، ترجمه غررالحکم و دررالکلم آمدی ، ج ۱ ، حدیث ۳۹۲ ، ص ۶۰۷.
- ۱۰ . همان منبع ، حدیث ۳۹۷ ، ص ۶۰۷.
- ۱۱ . خرطابی ، وسائل الشیعه ، ج ۳ ، حدیث ۲۵۷۲ ، ص ۷۵۸.
- ۱۲ . کلینی ، اصول کافی ، ج ۳ ، ص ۱۶۵.
- ۱۳ . ابن شیبہ الحارثی ، تحف العقول ، ص ۵۷
- ۱۴ . ترجمه مجمع البیان فی تفسیر القرآن ، ج ۴ ، ص ۳۹۹.
- ۱۵ . تفسیر نمونه ، ج ۲ ، ص ۲۲۲ ، حدیث ۲۵۵.
- ۱۶ . سوره انفال ، آیه ۴۵.
- ۱۷ . نهج الفصاحه ، حدیث شماره ۱۲۰۹ ، ص ۱۲۴.
- ۱۸ . همان منبع ، حدیث شماره ۱۲۱۴ ، ص ۱۲۵.
- ۱۹ . همان منبع ، حدیث شماره ۱۲۱۰ ، ص ۱۲۴.
- ۲۰ . همان منبع ، حدیث شماره ۱۲۰۸ ، ص ۱۲۴.
- ۲۱ . شیخ صدوق ، ثواب الاعمال و عقاب الاعمال ، ص ۳۳۵.
- ۲۲ . رسول محلاتی ، ترجمه غررالحکم و دررالکلم آمدی ، ج ۱ ، حدیث ۱۲۰۱ ، ص ۲۰۱.
- ۲۳ . امام خمینی (ره) ، وصیتهای سیاسی ، الهی ، ص ۳۶.
- ۳۳ . هاشمی رفسنجانی ، تفسیر راهنما ، ج ۲ ، ص ۱۲۷.
- ۳۴ . قرطبی ، تفسیر نور ، ج ۲ ، ص ۳۳۳.
- ۳۵ . تفسیر نمونه ، ج ۲ ، ص ۳۳۳.
- ۳۶ . ترجمه مجمع البیان فی تفسیر القرآن ، ج ۴ ، ص ۳۰۰.
- ۳۷ . تفسیر نمونه ، ج ۲ ، ص ۳۳۳.
- ۳۸ . همان منبع ص ۳۳۳، ۳۳۵.
- ۳۹ . صحیفه کامله سجده ، دعای بیست و هفتم ، ص ۲۰۹.
- ۴۰ . ترجمه مجمع البیان فی تفسیر القرآن ، ج ۴ ، ص ۳۰۰.
- ۴۱ . تفسیر نمونه ، ج ۲ ، ص ۳۳۵.
- ۴۲ . نهج البلاغه ج ۵ (فرهنگ سخنان امام حسن (ع) ، ص ۱۳۳.
- ۴۳ . حر عاملی ، وسائل الشیعه ، ج ۱ ، ص ۳۷ ، حدیث ۵۸.
- ۴۴ . رساله حقوق امام سجاد (ع) (شرح توفیقی) ، ص ۳۳.
- ۴۵ . مجلسی ، بحارالانوار ، ج ۷۵ ، ص ۳۳۳ ، حدیث ۲.
- ۴۶ . ابن شیبہ الحارثی ، تحف العقول ، ص ۲۵۵.
- ۴۷ . نهج الفصاحه ، ص ۱۵۲ ، حدیث ۱۰۵۷.
- ۴۸ . همان منبع ، حدیث ۱۰۵۱ ، ص ۱۵۲.
- ۴۹ . کلینی ، اصول کافی ، ج ۳ (باب ورع) ، ص ۱۲۲.
- ۵۰ . مجلسی ، بحارالانوار ، ج ۹۱ ، ص ۷۲ ، حدیث ۱۷.
- ۵۱ . ترجمه القیوس الاحیاء ، صحیفه الزهراء (س) ، ص ۳۳۲.
- ۵۲ . ترجمه چغیری ، شولهد التنزیل قواعد التفسیر ، ص ۷۸.
- تفحیح از : سید حسین حر
- مربی و مدرس در دانشگاه آزاد اسلامی خمینی شهر.